

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

**CONCEPTUALIZATION OF PARTICIPATORY DEMOCRACY:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT**

У статті висвітлюється теоретико-методологічний аспект концептуалізації партисипативної демократії у сучасній теорії права.

Акцентовано, що відсутність єдиного варіанту розуміння поняття партисипативна демократія в теорії права пояснюється слабкою його концептуалізацією.

Запропоновано концептуалізацію партисипативної демократії розуміти як особливу процедуру введення онтологічних уявлень до бази емпіричних даних, які разом показують імовірні тенденції змін референтного поля партисипативної демократії, що дозволяє формулювати гіпотези про її природу та характер взаємозв'язків з іншими явищами. Ця процедура передбачає, що сферу демократичних суспільних відносин слід досліджувати з теоретико-правової точки зору, завдяки чому можна виявити сутність та ознаки партисипативної демократії як самостійної юридичної категорії та правові закономірності виникнення, функціонування та розвитку партисипативної демократії як важливого соціально-правового феномену сучасності.

Встановлено, що при дослідженні сутності партисипативної демократії використовуються такі концептуальні підходи як ліберальний (основні ліберальні цінності), національний (національний інтерес як конституційна цінність) та інтегративний (масова участь населення у публічному управлінні). Основа методології дослідження партисипативної демократії характеризується спрощеними уявленнями про це явище, що не розкривають повною мірою його складну природу та не враховують його можливих подальших трансформацій.

Доведено, що визначальною засадою методології концептуалізації партисипативної демократії має виступати полідіалогічна інституційно-цивілізаційна парадигма як концептуальна основа з'ясування сутності партисипативної демократії, яку позначають цим концептом. Партисипативна демократія є складовою правової дійсності та потребує використання сучасних методологічних принципів дослідження (релятивізму, незаангажованості, нелінійності, інклюзивності, альтернативності, прогнозування, комунікації, синтетизму та поліваріантності гіпотез, поєднання концептуалізму із конкретно-прикладними методами дослідження).

Наголошено, що при концептуалізації партисипативної демократії має застосовуватись усталена формула, при якій забезпечується поєднання її теоретичних і прикладних аспектів для уточнення відповідних понятійних категорій, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: *концептуалізація, концепт, демократія, партисипативна демократія, теорія права, методологія.*

The article highlights the theoretical and methodological aspect of the conceptualization of participatory democracy in modern legal theory.

It is emphasized that the lack of a single variant of understanding the concept of participatory democracy in the theory of law is explained by its weak conceptualization.

It is proposed to understand the conceptualization of participatory democracy as a special procedure of introducing ontological ideas into the empirical data base, which together show probable trends of changes in the reference field of participatory democracy, which allows formulating hypotheses about its nature and the nature of relationships with other phenomena. This procedure assumes that the sphere of democratic social relations should be studied from a theoretical and legal point of view, thanks to which it is possible to reveal the essence and signs of participatory democracy as an independent legal category and the legal regularities of the emergence, functioning and development of participatory democracy as an important socio-legal phenomenon of our time.

It was established that when studying the essence of participatory democracy, such conceptual approaches as liberal (main liberal values), national (national interest as a constitutional value) and integrative (mass participation of the population in public administration) are used. The basis of the participatory democracy research methodology is characterized by simplified ideas about this phenomenon that do not fully reveal its complex nature and do not take into account its possible further transformations.

It is proved that the defining basis of the methodology of conceptualizing participatory democracy should be the polydialogic institutional-civilizational paradigm as a conceptual basis for clarifying the essence of participatory democracy, which is denoted by this concept. Participatory democracy is a component of legal reality and requires the use of modern methodological principles of research (relativism, non-involvement, non-linearity, inclusiveness, alternative, forecasting, communication, synthesis and polyvariance of hypotheses, a combination of conceptualism with concrete and applied research methods).

It is emphasized that when conceptualizing participatory democracy, an established formula should be used, which ensures a combination of its theoretical and applied aspects to clarify the relevant conceptual categories, justify proposals for improving the legislation and the practice of its application.

Key words: *conceptualization, concept, democracy, participatory democracy, theory of law, methodology.*

Вступ. Питання демократії давно виступають невід'ємною складовою наукового дискурсу. Вони затвердились як вихідні і непорушні у сучасному бутті людини, суспільства, держави та розглядаються у різних науках на концептуальному (гносеологічні та онтологічні засади), ціннісному (культура демократії, філософія демократії тощо), практичному (відображення потреб у життєдіяльності людини, суспільства, держави, міжнародної спільноти) рівнях. До того ж, ці питання належать до числа унормованих правом та є предметом не тільки правової науки, а й законодавства.

Невизначеність в домінуючих поглядах на демократію дається взнаки на теоретичних підходах до виявлення сутності та правової природи партисипативної демократії, яка сьогодні стрімко набуває популярності серед інших видів демократії. В останні роки словосполучення «партисипативна демократія» стало часто вживаним у науковому дискурсі. Число публікацій, що розглядають ті чи інші аспекти партисипативної демократії, зростає, але при цьому не відбувається ні остаточної концептуалізації цього феномену, ні створення цілісної теорії партисипативної демократії; навпаки, розмивається сам термін, виникають численні трактування, а дослідження мають часто публіцистичний характер. Відсутність єдиного варіанту розуміння поняття партисипативна демократія в теорії права пояснюється слабкою його концептуалізацією.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення теоретико-методологічного аспекту концептуалізації партисипативної демократії у сучасній теорії права.

Результати дослідження. Питання концептуалізації в теорії права достатньо складні та неоднозначні, а саме поняття у широкому розумінні розглядається як:

– первинна теоретична форма, що забезпечує теоретичну організацію матеріалу; схема зв'язків понять, які відображають можливі тенденції до змін; спосіб організації роботи мислення, що дозволяє рухатись від матеріалу і первинних теоретичних концептів до більш абстрактних конструктів, покладених в основу побудови картини бачення досліджуваного сегменту реальності [1, с. 339];

– процес формування концептів у свідомості людини, при якому свідомість людини виокремлює відмінні ознаки та окрему область чи сферу в об'єктивній або суб'єктивній дійсності та підводить їх під певний визначений клас явищ [2, с. 107];

– понятійна класифікація і як один з процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й впорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки; її результатом є формування концептуальної системи, складниками якої є концепти [3, с. 258];

– процес утворення конкретної моделі дослідження, обов'язкова процедура дослідницької практики, що забезпечує теоретичну організацію матеріалу й схематизацію зв'язку понять та дозволяє рухатися від первинних теоретичних концептів до все більш абстрактних конструктів, розгортаючи всю структуру наукової теорії, з однієї сторони, і вписуючи наукову теорію в дедалі ширші дисциплінарні контексти, з іншої сторони [4, с. 41];

– процедура теоретичної організації знань та певного наукового матеріалу, що дає можливість створити відповідну теоретико-методологічну модель дослідження й сформувавши понятійний апарат предмета дослідження з виділенням його суттєвих взаємозв'язків [5, с. 7].

Загальним у наведених визначеннях є те, що концептуалізація поширюється на певну сферу наукового знання, виявляє найсуттєвіші ознаки того чи іншого явища або процесу, концентруючи їх навколо відповідних концептів (конструктів мислення), що є вихідними для розвитку відповідної сфери суспільних відносин [4, с. 38].

Оснovoю концептуалізації складає наукове конструювання концептів. У праві «концепт є фактором смислоутворення, а тому системне уявлення про право на основі різних концептів зумовлює й різні варіанти бачення його структури та субстрату (кола феноменів, які включає в себе право)» [6, с. 213]. У філософському розумінні концептом виступає зміст якогось поняття. Назвати щось концептом означає реконструювати його внутрішній зміст.

Введення до наукового обігу поняття «концептуалізація партисипативної демократії» передбачає як суттєву формалізацію та узагальнення відомостей про партисипативну демократію як концепт, доведення обґрунтованості та відмінності від інших правових явищ, так і створення теоретичної моделі, сформованої на основі накопичення та подальшого розвитку низки визначальних теоретико-правових ідей, що закладені в основу всього правового регулювання. Треба зазначити, що концепт «партисипативна демократія» інтегрований водночас у внутрішній та зовнішній науково-політичний дискурс, тобто знаходиться в широкому дискурсивному полі, стан якого можна охарактеризувати як «війну дискурсів».

Виходячи з класифікації типів праворозуміння, теоретики права виокремлюють природно-правовий, егатистський та соціологічний підхід до концептуалізації правових явищ та процесів. Однак, при дослідженні сутності партисипативної демократії, ці підходи модифікуються у ліберальний (основні ліберальні цінності), національний (національний інтерес як конституційна цінність) та інтегративний (масова участь населення у публічному управлінні). Отже, основа методології дослідження партисипативної демократії характеризується спрощеними уявленнями про це явище, що не розкривають повною мірою його складну природу та не враховують його можливих подальших трансформацій. Визначальною засадою методології концептуалізації партисипативної демократії має виступати полідіалогічна інституційно-цивілізаційна парадигма як концептуальна основа з'ясування сутності партисипативної демократії, яку позначають цим концептом [7, с. 25].

При концептуалізації партисипативної демократії має застосовуватись усталена формула, при якій забезпечується поєднання її теоретичних і прикладних аспектів для уточнення відповідних понятійних категорій, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування. Іншими словами, концептуалізація об'єктивно вимагає цілісного та збалансованого вивчення кожного аспекту партисипативної демократії з точки зору теорії, законодавства та практики його застосування. При цьому, основна увага має зосереджуватись на дослідженні законодавчих актів та актів правозастосовної діяльності суб'єктів публічно-владних повноважень [8, с. 140–141].

Концептуалізацію виправдано формувати на засадах загальнотеоретичної юриспруденції, оскільки саме вона сприяє юридизації демократичних відносин у суспільстві, їх належній упорядкованості, подоланню дефіциту правового регулювання та усуненню надмірного інтервенціонізму держави на шкоду особистісному та громадському модусам демократії. Основним завданням загальнотеоретичної юриспруденції є намагання обґрунтувати логіку динамічних змін поля, глибини та сенсу партисипативної демократії та процесів, що з нею пов'язані. Сфера демократичних відносин часто підлягає миттєвим та непередбачуваним трансформаціям, що фіксуються на конкретно-історичному рівні, але мало осмислюються в контексті співвідношення випадкового та закономірного у праві [4, с. 42].

Тривалий час основними приписами класичної методології правознавства виступали об'єктивізм, фундаменталізм, детермінізм, механіцизм, логоцентризм, догматизм. Сьогодні для неklasичної моделі гносеологічних настанов характерні кардинально протилежні приписи, а саме релятивізм, нелінійність, множинність та альтернативність [9, с. 54]. З таких неklasичних наукових позицій доцільно досліджувати діалектику співставлення закономірного та випадкового у відносинах партисипативної демократії. Вже сама лише категорія «партисипативна демократія» постає як нетипова та нелінійна, а сфера суспільних відносин, які вона охоплює, сприймається як відкрита нестабільна система з різним та невизначеним співвідношенням її елементів.

Основні елементи партисипативної демократії забезпечують їй системну цілісність, ефективність, збереження функцій при впливі різних сторонніх факторів. Аналіз цих елементів дає підстави характеризувати партисипативну демократію як відкриту динамічну систему. При такому підході формується адекватне усвідомлення того, що партисипативна демократія вкрай динамічний суспільний феномен, який перебуває у тісному взаємозв'язку із усім комплексом суспільних відносин, до того ж особливості такого зв'язку безперервно змінюються.

У правовій площині концептуалізація партисипативної демократії має бути спрямована на подолання надмірного об'єктивізму правової науки та відірваності партисипативної демократії від практичного досвіду суспільства, що в реальності може призводити до безвідповідальності суб'єктів демократії за її стан. На думку Г. П. Ситника, «складна об'єктивно-суб'єктивна природа та органічна єдність онтологічного, гносеологічного і логічного аспектів відображення проблем соціального феномену (у цьому контексті маємо на увазі партисипативну демократію) зумовлює необхідність використання геополітичного, інституціонального, глобалізаційного, системного, діяльнісного, синергетичного підходів, а також врахування принципів стійкого розвитку соціальних систем та результатів філософського, політологічного, правового і ціннісно-етичного аналізу механізмів забезпечення їх безпеки» [7, с. 20–21]. У такому разі на перший план виходять комунікативні стратегії пізнання, що збільшують роль суб'єктивного фактору в системі демократії, суб'єктивують її та встановлюють залежність від комунікативних взаємовідносин між суб'єктами демократії. Тому варто говорити про релятивізацію партисипативної демократії – її залежність від соціокультурного аспекту, від зовнішніх і внутрішніх загроз, що взаємодіють із ставленням до них суб'єктів демократії. До того ж слід уникати гіпертрофованої ідеалізації партисипативної демократії як інваріанту правового ідеалізму. Необхідність застосування реалістичних і прагматичних підходів наглядно демонструє науковий аналіз невідповідностей, зокрема, між проголошеними міжнародно-правовими принципами демократії та реальною здатністю держав забезпечити їх дотримання [10, с. 164].

Концептуалізація партисипативної демократії пов'язана не тільки з теорією, а й з практикою демократії, тому до сфери концептуалізації слід залучати не лише норми права, що є проявами юридичної догматики, а й реальні суспільні відносини, що ціми нормами врегульовуються. Важливим вбачається поєднання нормативно-правового та соціолого-правового підходів до розуміння партисипативної демократії та прогнозування перспектив її розвитку. При цьому правове регулювання демократичних відносин має бути спрямоване як на попередження загроз партисипативної демократії, так і на здійснення комплексу заходів для її зміцнення та розвитку. Тобто правове регулювання відносин партисипативної демократії повинне мати прогностичний характер.

Висновки. Концептуалізація партисипативної демократії в сучасній теорії права представляє собою особливу процедуру введення онтологічних уявлень до бази емпіричних даних, які разом показують імовірні тенденції змін референтного поля партисипативної демократії, що дозволяє сформулювати гіпотези про її природу та характер взаємозв'язків з іншими явищами. Ця процедура передбачає, що сферу демократичних суспільних відносин слід досліджувати з теоретико-правової точки зору, завдяки чому можна виявити сутність та ознаки партисипативної демократії як самостійної юридичної категорії та правові закономірності виникнення, функціонування та розвитку партисипативної демократії як важливого соціально-правового феномену сучасності. Враховуючи роль цього феномену в онтологічному, ціннісному, феноменологічному, антропологічному, цивілізаційному та інших вимірах, він має істотне методологічне значення для теоретико-правової науки загалом та придатність до концептуалізації в рамках науково-правового дискурсу. Партисипативна демократія з огляду на її ціннісно-правову спрямованість, на розуміння її як ідеального (державного та суспільного) правового режиму, є складовою правової дійсності та потребує використання сучасних методологічних принципів дослідження (релятивізму, незаангажованості, нелінійності, інклюзивності, альтернативності, прогнозування, комунікації, синтетизму та поліваріантності гіпотез, поєднання концептуалізму із конкретно-прикладними методами дослідження).

Список використаних джерел:

1. Парій Є. В. Поняття концептуалізації та типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 339–340.
2. Яворський М. С. Концептуальні основи дослідження базових суспільних теорій та крос-дисциплінарний напрямок у дослідженні новітніх концепцій популізму. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 106–114.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 711 с.
4. Загуменна Ю. О. Концептуалізація феномену національної безпеки в теоретико-правовій науці: особливості сучасної методології. *Форум права*. 66 (1). С. 37–55.
5. Грушко І. Концептуалізація національних інтересів у теорії міжнародних відносин. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2 (8). С. 6–17.
6. Горобець К. В. Концепт права: спроба системної інтерпретації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1–2. С. 211–223.
7. Ситник Г. П. Концептуалізація соціального явища – національна безпека в теорії і практиці публічного управління. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2019. № 1–2(21–22). С. 8–30.
8. Берназюк Я. Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань. *Право України*. 2014. № 11. С. 136–144.
9. Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12. Чернівці, 2016. 393 с.
10. Дахно О. Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 199 с.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.4>

ШЕВЧИШЕН А.В.

**МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ
В ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ**

RESEARCH METHODOLOGY IN CERTAIN FIELDS OF LEGAL SCIENCE

Формування уявлень про особливості методології проведення наукових досліджень в окремих галузях юридичної науки відбувається у результаті зустрічного руху теоретичних викладок загального методологічного характеру та розробок питань методології проведення конкретного дослідження. Це дозволяє: перевірити на практиці життєздатність наявних на сьогодні положень теорії методології проведення юридичних наукових досліджень та виявити в ній прогалини, неточності чи невідповідності сучасним правовим явищам; підвищити науковий рівень досліджень окремих проблемних питань теорії та практики правоохоронної діяльності в аспекті їх обґрунтованості, коректності обрання методів та вдосконалення критеріїв оцінки достовірності отриманих результатів. У статті здійснюється вивчення загальних положень методології здійснення наукових досліджень, а також теоретич-